

KAMILA WÓJCIK

FORMY I DEKORACJE ZABYTKOWYCH STOLAREK W MAŁOMIASTECZKOWYCH I WIEJSKICH DOMACH Z TERENU WOJ. ZACHODNIOPOMORSKIEGO

Do niezbędnych elementów funkcjonalnych każdego budynku mieszkalnego należą drzwi i okna. W domach zabytkowych wyróżnia je forma i dekoracja o cechach stylowych, charakterystycznych dla epoki, w której powstały. Mimo nasilających się obecnie tendencji do wymiany na nowoczesne i uniwersalne konstrukcje - na obszarze naszego województwa zachowała się znaczna ilość tego typu zabytków, głównie XIX-wiecznych. Celem niniejszego referatu jest prezentacja oryginalnych form stolarek okiennych i drzwiowych, stanowiących wyposażenie domów wybranych miejscowości z zachowaną cenną historyczną zabudową. W pracy omówione są stolarki wciąż spełniające swoje pierwotne funkcje użytkowe. Przeprowadzony w różnych miejscach województwa przegląd obiektów pozwala na podjęcie próby charakterystyki tego typu detalu, wyszczególnienie cech lokalnych, typowych bądź indywidualnych rozwiązań dekoracyjnych.

Wśród zinwentaryzowanych stolarek drzwiowych stwierdzono występowanie dwóch typów konstrukcyjnych, tj. drzwi deskowych (w odmianie deskowo - szpungowej) i drzwi ramowo-płycinowych (zdecydowana większość rozwiązań)¹. Ponieważ wymienione rozwiązania konstrukcyjne mają długą nowożytną genezę, a wprowadzone wzorce formalne utrzymują się jako tradycyjne przez kolejne wieki, czas powstania poszczególnych obiektów oparto na datowaniach budynków, w przypadku bogatej ornamentacji awersów podstawą datowania są także cechy stylowe. Przy chałupach ryglowych, w datowaniu poszczególnych drzwi pomocne są też zachowane inskrypcje, wycięte na belkach nadproży lub we wnętrzach domów (na belkach poddasza), także umieszczane w nadświetlach. Omawiane zabytki są głównie XIX w. w przeważającej większości z 3 i 4 ćwierci XIX w. (seryjna produkcja katalogowa), jednakże zdarzają się ciekawe przykłady obiektów z 1 ćw. wieku XIX, a także drzwi z pierwszych lat XX w. (o stylistyce secesyjnej).

Najczęstsze rozwiązanie formalne to drzwi 2 - skrzydłowe, zaopatrzone w stałe nadświetla oddzielone od skrzydeł ślimieniem (w domach wiejskich często zamiast nadświetli montowane są z boku drzwi osobne 1-skrzydłowe okienka, doświetlające sięń). W małomiasteczkowych budynkach wielkogabarytowych (najczęściej 2 – kondygnacyjnych) częstym rozwiązaniem są 2- lub 3-skrzydłowe masywne drzwi bramne. W chałupach bawerskich 2 – skrzydłowe drzwi, symetryczne, o szerokich skrzydłach, umieszczane były najczęściej pośrodku elewacji frontowych. Spełniając funkcje komunikacyjne, podkreślały też zamożność domostw. W chałupach zagród biedniackich – zdecydowanie mniejszej skali, wyraźnie skromniejsze – jednoskrzydłowe, ale konstrukcyjnie równie mocne i stabilne. Stosowane - w obu typach konstrukcyjnych - motywy zdobnicze, jakkolwiek typowe, czerpiące z zasobów klasycznej ornamentyki sztuki zachodnioeuropejskiej, poprzez

¹ Podane typy konstrukcyjne drzwi wg.: J. Tajchman, Drewniane drzwi zabytkowe na terenie Polski (systematyka i problematyka konserwatorska), w: „Ochrona Zabytków”, R. XLIV, 1991, nr 4, s. 269 – 277.

określony dobór motywów czy rodzaj okuć, wyróżniają się jako rozwiązania lokalne, charakterystyczne dla poszczególnych miasteczek i ich okolic.

Najstarsze zachowane obiekty to przykłady drzwi deskowo - szpungowych, zdwojonych. Zazwyczaj skrzydło takich drzwi tworzą dwie lub trzy szerokie łączone deski, usztywnione szpungami, niektóre z listwą czołową u dołu (przy większej grubości tworzącą listwę cokołową). Na stronę przednią nałożona jest rama płycinowa. Montowane są w odrzwiach ościeżnicowych lub osadzone bezpośrednio na murze na zawiasach pasowych z hakiem. Konstrukcja ta utrzymywała się na naszym terenie (równoległe z drzwiami ramowo - płycinowymi) do 2 poł. XIX w.

W Trzebiatowie przy ul. Słowackiego w dwóch sąsiednich domach mieszczańskich (nr 9 i 10) - o średniowiecznej genezie, jednakże z obecną formą bryły datowaną na 2 poł. XIX w. - zachowały się dwa przykłady tego typu drzwi. W domu nr 10 wypełnienie ramy tworzą deszczółki o profilowanych krawędziach, ułożone w jodełkę, w połowie wysokości skrzydła symetrycznie odwróconą. **(zdj.1)** W domu nr 9 wypełnieniem ramy są trzy płyciny. W ich polach wyodrębniono prostokątne lustra, środkowe z wpisaną figurą rombu, tłem dla gałki uchwytovej (służącej do przywierania skrzydła). Przy licznych przekształceniach historycznych elewacji, o bezstylowym obecnie wyrazie, pozbawionych detalu, skromna, aczkolwiek znacząca forma i dekoracja drzwi waloryzuje oba budynki. Stylowy charakter dopełnia pozostawienie pierwotnych zamków skrzynkowych, w drzwiach przy Słowackiego 10 z wykutą klamką o półkolistej końcówce (forma pukła).

Inną wersję prezentują drzwi frontowe chałupy ryglowej z 1829 r. w Nieborowie, gm. Pyrzyce (nr 33) o 2-półowym układzie ramy awersu. **(zdj. 2)** Nabite deszczółki tworzą wzór koncentrycznych rombów, a środki akcentuje plakieta z reliefowo wyodrębnioną okrągłą snycerską rozetką. Deski a także rama nabite są główkami o kutyh, wypukłych główkach, których regularny rozkład to dodatkowy walor estetyczny awersu. Ościeżnica ujęta drewnianymi opaskami z górnymi narożami akcentowanymi kwadratowymi plakietskami. Szyld wycięty z blachy o konturowo zaznaczonej podstawie oraz górnej okrągłej końcówce. Fragmentaryczne spękania warstw przemaalowań uwidaczniają pierwotną kolorystykę o ciemnozielonej, intensywnej barwie.

Kolejny ciekawy przykład jednoskrzydłowych drzwi zdwojonych pochodzi z chałupy w pierwotnej zagrodzie biedniackiej (obecnie nr 71) w Słwinie (gm. Darłowo), datowanej na przełom XVIII/XIX w. **(zdj. 3 i 4)** Skrzydło drzwi tworzą 3 łączone deski, na które nabita jest od zewnątrz rama wypełniona 4 płycinami (po 2 w rzędzie). Prostokątne pola płycin z wyodrębnionymi (powtarzającymi ich kształt) lustrami, górne nieznacznie dłuższe z wpisanym motywem rombu. Wewnętrzne krawędzie ramy przy płycinach akcentowane są delikatnym profilem ćwierćwałka. Geometryczna dekoracja płycin awersu harmonizuje z „graficzną” ornamentacją ościeżnicy. Jej boki są poprzecznie żłobkowane, a górne narożniki z wyciętym reliefowym rysunkiem czwórlistnej rozetki wpisanej w kwadrat. Drzwi zamykane na zamek skrzynkowy, z wykutą przez kowala żelazną klamką, dodatkowo ryglowane zasuwką wierzchnią. Awers pierwotnie pomalowany był na kolor niebieski o nasyconym odcieniu. O solidności wykonania, pochodzących z pocz. XIX w. drzwi świadczy dobry stan zachowania – drzwi są sprawne, użytkowane – mimo postępującej degradacji ustroju budowlanego chałupy.

W Dobrej Nowogardzkiej, w domach ryglowych tworzących pierzeję obecnej ulicy Westerplatte a także przy w ul. Kościuszki, Ofiar Katynia i Armii Krajowej zachował się unikatowy zespół stolarek drzwiowych konstrukcji deskowo - szpungowej o płycinowych awersach, zdobionych delikatną reliefową ornamentacją roślinną i geometryczną, łączącą w sobie motywy późnoklasycystyczne (w odmianie mieszczańskiego stylu biedermeier) z lokalnymi wzorami. Inwencja miejscowych rzemieślników przyczyniła się do powstania zamkniętej stylowo, lokalnej odmiany stolarek drzwiowych. Datowane na 1 ćw. XIX w. charakteryzują się typową dla biedermeieru prostotą materiału i dekoracji, zachowaniem równowagi proporcji, doskonałym rzemiosłem opracowania. Są to drzwi 2-skrzydłowe, z awersami o symetrycznym rozkładzie dekoracji na trzech płycinach każdego skrzydła. W drzwiach domów przy ul. Kościuszki 3, Westerplatte 18 i Ofiar Katynia 6 zróżnicowana szerokość skrzydeł zaznaczona także asymetryczną kompozycją awersów, z zachowaniem

równoległego układu dekoracji w proporcjonalnie zawężonych polach płycin. Na wyodrębnionych z tła płycin wypukłych prostokątnych płaszczyznach zastosowano delikatną reliefową ornamentację o powtarzalnych motywach i układach w kolejnych drzwiach (z nieznacznymi różnicami). Górne pola płycin zawierają motyw półkolistej tarczy (słonecznej?) o promienistych żłobieniach układających się w kształt otwartego wachlarza. W górne naroża wpisane są podobnie opracowane ćwierćkoliste formy lub promieniste żłobienia. W drzwiach przy ul. Westerplatte 19 (**zdj. 5**) górne płyciny zdobią snycerskie - podwieszane na dwóch kwiatnych rozetkach girlandy laurowe. Podobny motyw zdobił też drzwi przy ul. Armii Krajowej 4 (widoczny ślad po nakładanej formie). Środkowe płyciny zawierają konturowe stylizowane rozety o sercowatym (**zdj. 6**) kształcie płatków, urozmaiconych punktowymi wgłębieniami i przedzielonych pojedynczym żłobieniem - gałązką lub też snycerskie liściaste rozety o podkreślonej reliefem wypukłym plastyce. Środki rozet akcentują dwuramienne lub okrągłe galeczki metalowe do przywierania skrzydeł otwartych. Dolne płyciny – nieznacznie wysunięte przed lico ram – ukształtowane są w formie cokołów – imitacji ceglanego muru, od góry zamknięte listewką gzymsową. Podkreślają „architekturę” drzwi - masywność i stabilność konstrukcji. Oprócz motywu ceglanego cokołu – dolne płyciny mają też inne rozwiązania plastyczne: np. w drzwiach przy ul. Westerplatte 18 reliefowa romboidalna kratka ujęta listewkową ramą, w drzwiach przy ul. Armii Krajowej 4 płycina - cokół zdobiona jest ornamentem gwiazdkowym, wypełniającym płycinę w równoległych rzędach.

Drzwi przy ul. Ofiar Katynia 6 prezentują dekorację o bardziej geometrycznym charakterze z płyciną środkową zawierającą czwórlistną krzyżową rozetkę (relief wgłębny) ujętą w owal o migdałowym wykroju. Dolna płycina z wpisanym rombem.

Urozmaiceniem formy awersów są też kształty szyldzików, często dla symetrii umieszczanych podwójnie, o empirycznych i fantazyjnie ciętych wykrojach.

Oprócz wymienionych obiektów tworzących jednorodną stylistycznie całość, w Dobrej Nowogardzkiej zachowały się jeszcze dwa nietypowe przykłady zdwojonych drzwi deskowych. Są to: przy ul. Westerplatte 15 jednoskrzydłowe drzwi główne z 2 –płycinowym awersem o drobnożłobkowanych polach płycin i przy ul. Armii Krajowej 3 - dwuskrzydłowe drzwi bramne o nieproporcjonalnie szerokim skrzydle prawym, awers zachowuje jednak symetrię dekoracji poprzez przesunięcie ramy opierzenia skrzydła szerszego z osi środkowej ku bocznemu ościeżu wejścia.

Zdecydowana większość zinwentaryzowanych obiektów z terenu województwa zachodniopomorskiego to drzwi konstrukcji ramowo – płycinowej. Awersy wykazują większą różnorodność w doborze i zestawie ornamentów i układów dekoracyjnych, szczególnie w obiektach z 4 ćw. XIX w., kiedy budynki wyposażane są w fabryczne stolarki z ornamentacją według katalogowych, wzornikowych modeli. Niestety seryjna produkcja przyczyniła się do zaniku indywidualizmu w rozwiązaniach dekoracyjnych awersów, często przeładowanych eklektycznymi elementami i opierzeniami.

Jako drzwi główne przeważają, otwierane do wnętrza, drzwi dwuskrzydłowe montowane w odrzwiach krosnowych wraz z stałym (lub półstałym) nadświetłem, oddzielonym od skrzydeł prostym ślimieniem. Najczęściej spotykane rozwiązania formalne skrzydeł to układy 2 – lub 3 – płycinowe. Często występuje też markowanie układu 3-płycinowego przez nałożenie na środkową ramę wąskich pseudopłycin. Górne płyciny zazwyczaj o formie wydłużonego prostokąta, wyraźnie podkreślane ornamentacją bądź bogatą oprawą plastyczną nałożoną na ramę. Dolne kwadratowe najczęściej wypełnione rautem. W dekoracji stolarskiej przeważają neorenesansowe motywy zdobnicze. Jako opierzenia występują trójkątne naczółki (najczęstsza forma zwieńczenia płycin) – bardziej lub mniej stylizowane, przerwane w osi i wypełnione tralkowymi szpicami, dodatkowo wyposażone we fryzy (gładkie lub z guzami, rautami). Boczne krawędzie górnych płycin często ujęte pilastrami, wraz z naczółkiem tworzącymi obramienia edykułowe. Na środkowej ramie nakładane pseudopłyciny wypełniane są plakietkami, rautami lub fryzem diamentowym, występują także odcinki profilowanych gzymsów (dodatkowo z guttami). Najskromniejszym rozwiązaniem dekoracyjnym awersów jest przesłonięcie styków ram i płycin profilowanymi listwami obramiającymi oraz wyodrębnianie uskokiem plakiety, powtarzającej kształt płyciny. Często też w obrębie pól płycin zaznaczana jest listewkami ramka. Górne pola wypełniane

są także przeszkleniem (od strony zewnętrznej okratowanym) w formie pojedynczego skrzydła okiennego zawieszanego na ramie od strony rewersu. Skrzydła równej szerokości z przymkiem akcentowanym listwą ukształtowaną jako pilaster lub półkolumnienka. Głowice mają formy drewnianych plakierek lub wytłaczanych w blasze cynkowej katalogowych, opartych na klasycznych wzorach, modeli. Często rozwiązaniem są też skrzydła o nierównej szerokości, a zachowanie symetrii układu umożliwia wprowadzenie dodatkowej listwy pseudoprzymkowej o identycznym opracowaniu.

Ślemiona – od zewnątrz płaskie listwy w licu odrzwi, od strony zewnętrznej ukształtowane jako niezbyt wydatne proste gzymsy o uskokowym skromnym profilowaniu. Formy ozdobniejsze zawierają fryz lub reliefowy ornament na płaszczyźnie czołowej. Nadświetla w przeważającej liczbie obiektów prostokątne (lub zamknięte łukiem odcinkowym), wąskie, o wewnętrznym podziale pionowymi czy krzyżowymi szczeblinami lub bezpodziałowe.

Opisane układy formalno-dekoracyjne spotykamy we wszystkich kolejno odwiedzanych miasteczkach i wsiach. Bliższy ogląd i późniejsze porównania uwidaczniają – mimo powtarzalności jednego schematu - regionalne różnicowania warsztatowe, a powtarzalność w poszczególnych obiektach motywów charakterystycznych dla danej miejscowości, podkreśla indywidualny koloryt każdej osady.

Jako przykład można wymienić Moryń, gdzie w obrębie układu staromiejskiego o parterowej, kalenicowej zabudowie pierzejowej zachowany jest zespół neorenesansowych stolarek płycinowych o wzornikowych, nakładanych elementach dekoracyjnych, datowany na lata 70 - , 80 – te XIX w. Miejscową właściwością drzwi frontowych jest wzmocnienie konstrukcyjnej ramy drugą – węższą – nałożoną na obrzeża awersów skrzydeł, która dodatkowo służy jako podkład dla listew przymyku.² Charakteryzują się 2 – lub 3 - płycinowym układem skrzydeł, zdwojeniem listew przymyku . W zespole wyróżniają się 2-polowe drzwi domu ryglowego z końca XVIII w., przy ul. Wąskiej 9. **(zdj. 7)** Umieszczone w górnej części skrzydeł otwierane skrzydła, od zewnątrz chronione są okratowaniem o formie symetrycznej wici roślinnej (pręty gięte wolutowo i esowo) z centralnie umieszczonymi inicjałami dawnych właścicieli wpisanymi w podwójny okrąg. Z kolei nietypowe rozwiązanie ukazują drzwi chałupy ryglowej przy ul. Szkolnej 5: o wtórnie zestawionych różnych konstrukcyjnie skrzydłach. Szersze – starsze, najprawdopodobniej XVIII - wieczne dwuwarstwowe o konstrukcji deskowej z opierzeniem jodełkowym. Drugie, węższe, 2 – płycinowe z nałożonym gzymsem wieńczącym. Listwa przymykowa o kształcie kanelowanego pilastra z koryncką, cynkową głowicą.

Osobny interesujący zespół przedstawiają moryńskie XIX-wieczne wrota i drzwi bramne, szczególnie cenne są dwuwarstwowe wrota deskowe (także z furtkami), zachowane przy ul. Szkolnej. Osadzone bezpośrednio na słupach konstrukcji ryglowej przejazdów bramnych. W budynkach nr 6 i 23 skrzydła mają zaokrąglone narożniki, w domu nr 19 o wykończeniu w formie łuku wklęsło – wypukłego, odpowiednio do ukształtowania nadproża.

W pobliskiej miejscowości Trzczańskie bogaty zespół stolarek drzwiowych zachował się w domach przy głównej ulicy Kościuszki, 2-go Lutego, pojedyncze przykłady przy ul. Sienkiewicza, Chojnickiej, ul. 9 – tego Maja i w Rynku. Datowane - podobnie jak moryńskie, od lat 70 – tych XIX w. do pocz. XX w. – odznaczają się większą różnorodnością rozwiązań stylowych, o dekoracji nawiązującej do gotyku, renesansu, baroku. Awersy mają znane z Morynia zdobienia: plakiety, rauty, okręgi, fryzy diamentowe, okratowania w symetrycznych układach. Jako specyficzne powtarzają się romby i formy krzyżowe. Listwa przymykowa to kręcona półkolumnienka, motyw często spotykany także w pobliskiej wsi Strzeszowie.

Wrota trzczańskie – masywne o szerokich skrzydłach (w układach 3 i 4 płycinowych), często z nadświetlami. Dekoracja nawiązuje do zdobień głównych drzwi frontowych w danym budynku. Specyficzne dla tego miasteczka jest zawieszenie na zawiasach z wydłużonymi trzpieniami zakotwionymi w gniazdach, wyrobionych w podłożu i nadprożach przejazdów.

² Rozwiązanie spotykane sporadycznie także w innych miejscowościach.

W Nowym Warpnie, położonym w północnej części województwa, nad Zalewem Szczecińskim, lokalną odrębność drzwi zabytkowych stanowią stolarskie dekoracje nadświetli. Tworzą je umieszczane w środkowej osi słupki o powtarzającej się w kolejnych obiektach formie: tralkowej szpicy umieszczonej na miniaturowym, zdobionym rautową (zdj. 8) plakieta, postumencie (z zachowanym klasycznym podziałem na cokół i gzyms). Postument dodatkowo flankowany fantazyjnymi wolutami (w drzwiach przy ul. Kościelnej 2, ul. Wojska Polskiego 3). Innym rodzajem zdobień nowowarpieńskich drzwi są oryginalne tabliczki zawierające pierwotny numer domu. (zdj. 9) Przybierają stylizowaną formę antycznego frontonu (boczne krawędzie podkreślane żłobieniem), zamkniętego trójkątnym naczółkiem, z umieszczonymi po bokach dwiema symetrycznymi wolutami, ujętymi miniaturowymi kostkami z gałeczkami. (ul. Kościuszki 16, 59 i 65, ul. Wioletów 9, ul. Rybacka 4).

W miejscowości tej uwagę zwraca też większa dekoratywność ślemion o typowej gzymsowej formie z licem zdobionym ornamentalnie: poprzecznym żłobkowaniem, fryzami ząbkowymi bądź diamentowymi, alternacją: raut – guz. Często też ornament ślemienia powtarza się w listwie nałożonej na górną krawędź ramy. W drzwiach przy ul. Kościuszki 9 i Rybackiej 4 pola płycin zachowały wytłaczaną w blasze cynkowej arabeskową aplikację. Kunsztownym opracowaniem charakteryzują się trójskrzydłowe drzwi bramne dwukondygnacyjnych budynków przy ul. Warszawskiej 9 i ul. Zwycięstwa 3, o symetrycznej dekoracji z nakładanymi elementami o bogatych neorenesansowych motywach architektonicznych.

Z kolei w Lisim Polu – wsi położonej w gminie Chojna, w południowej części województwa, powtarzają się drzwi z nadświetlami dzielonymi szczebliną krzyżową na zróżnicowane kwadratowe i prostokątne pola, z obrzeżeniem szybkami witrażowymi, naprzemiennie z matowymi, wzorkowanymi (trawiony motyw gwiazdek) (zdj. 10). Zastosowane barwy to: żółta, błękitna, granatowa, zielona, czerwona, miodowa. W Miękowie (gm. Goleniów) podobnie wykonane nadświetla zawierają w centralnych polach złożone inskrypcje z nazwiskiem właściciela, datą i numerem domu (Miękowo 8 i 26).

Stan zachowania stolarek drzwiowych jest ogólnie dobry. Drzwi są sprawne, o stabilnej konstrukcji i zawieszeniu. Największe uszkodzenia, z ubytkami drewnianej substancji, widoczne są w dolnej części skrzydeł. Brakuje pierwotnych listew cokołowych awersów (wymieniane na nieheblowane deski) oraz dolnych fragmentów listew przymyku. W drzwiach ramowo – płycinowych styki ram są rozspojone, a na płycinach widoczne wzdłużne pęknięcia drewna. Awersy są często „ogolone” z nakładanych drobnych stolarskich elementów wystroju, widoczne są też przetarcia i spękania malatur na całej powierzchni skrzydeł. Przy dobrej woli mieszkańców możliwe jest jednak zachowanie tradycyjnych rozwiązań, a przeprowadzenie stolarskich konserwacji (z uzupełnieniem ubytków) pozwoliłoby na wieloletnie jeszcze funkcjonowanie dawnych drzwi.

Większe zagrożenie oryginalnych form obserwujemy przy stolarkach okiennych, w ostatnich latach intensywnie wymienianych na plastikowe, bezpodziałowe konstrukcje. Takie jednoramowe okna, szczególnie rażą w chałupach ryglowych, gdzie odkryta, naturalna szkieletowa konstrukcja drewniana tworzy silny kontrast i dobitnie uwidacznia nieprzystawalność obu technik.

Typowe dla chałup ryglowych historyczne stolarki można omówić na przykładzie zachowanych zabytkowych okien wsi Słowino (gm. Sławno). Wyniki przeglądu terenowego przeprowadzonego w latach 2000 i 2004 pokazują, że zespół tamtejszych stolarek okiennych wykazuje jednorodność konstrukcyjną i stylową, przy nieznacznym zróżnicowaniu formalnym (podział, opracowanie słupka). Datowane na czas 1 ćw. XIX w., a wprowadzone rozwiązania formalne utrzymują się jeszcze w 2 poł. XIX w., odzwierciedlając ówczesne popularne modele wzornikowe, powtarzalne w równoczesnych domach innych miejscowości województwa.

Okna słowińskich chałup są ościeżnicowe, pojedyncze (o skrzydłach zewnętrznych), 4- podziałowe (2-dzielne, 2-poziomowe), z krzyżem okiennym (o przesuniętym ku górze ślemieniu), od wewnątrz opracowanym dekoracyjnie. Występują też okna dwuskrzydłowe, dzielone słupkiem o identycznej dekoracji i sposobie zamykania. Pomiędzy słupy

konstrukcyjne wstawione są gotowe ościeżnice, o średnich wielkościach 100 x 90 (wys. x szer.).

Na szczegółową charakterystykę zasługują, zachowane w zasadzie całościowo stolarki chałupy z 1825 r., obecnie nr 70(okna współcześnie wymienione jedynie w bocznej elewacji szczytowej, jednakże z zachowaniem pierwotnej wielkości otworów). Przy tych samych podziałach wszystkich stolarek i ujednoliconym wyglądzie zewnętrznym, okna izb frontowych odznaczają się wyraźnie ozdobniejszym przekrojem słupka i śłemia: trzon dominującego słupka ma prostokątny przekrój z czołem akcentowanym wydatnym środkowym półwałkiem, ujętym po bokach wklęsłkami (**zdj. 11**). Węższe i dobijające do słupka śłemię utworzone jest z połączenia profili ćwierćwałka i wklęsłki. W pozostałych izbach prostokątne przekroje równych sobie słupka i śłemia o drobnożłobkowanych krawędziach.

Skrzydła tępe zamykane są na haczyki z oczkiem o dwóch różnych wzorach (jedne z dodatkowym większym ogniwkim na palec). Pierwotnie szklone bez użycia kitu, a tafle szklane wkładane były we wręby ramiaków, połączonych na zwińowanie (z wyjmowanym kołeczkim). Skrzydła podśłemia pierwotnie dzielone szczelinami poziomymi na 2 lub 3 kwatery. Dolne ramiaki skrzydeł bez okapników, natomiast ościeżnice zaopatrzone są w ćwierćwałkową listwę ściekową. W stojaki wbite wydłużone haczyki służą do stabilizowania skrzydeł otwartych. Skrzydła mocowane są na zawiasach trzpieniowych (z podpórkami), kątowych, wzmocnione narożnikami kątowymi nabitymi na wierzch ramiaków. Okucia łączące bez form dekoracyjnych. Wyjątkowo okienka doświetlające się chałupy mają narożniki i zawiasy kątowe o nieregularnym, falistym konturze. W domu nr 67 podpórki zawiasów okiennych zdobione są delikatnym motywem wrytej jodełki.

Opisany podział i układy dekoracyjne (w kilku wariantach) powtarzają się we wszystkich przeglądanych stolarkach budynków mieszkalnych Słowina.

Niektóre okna wyposażone były w skrzydła wewnętrzne – zimowe (widoczny w ościeżnicy wręb i pozostawione fragmenty zawiasów). W jednym z frontowych okien domu nr 12 skrzydła takie o szerokich, płaskich śłemionach zostały wtórnie zamontowane jako zewnętrzne(znacznie zniszczone, przeznaczone do wymiany). W tym domu zachowały się także drewniane, profilowane karnisze dla zasłon.

Okna słowińskie ujęte są drewnianymi opaskami: wewnętrznymi (drobnoprofilowanymi) i zewnętrznymi. Te ostatnie wprowadzają w rytm prostopadłych, szachownicowych podziałów konstrukcyjnych elewacji element miłego dla oka ożywienia. W domu nr 2 i 74 okna u dołu ujmuje listwa o esowej krawędzi, od góry listwa w formie trójkątnego naczółka. Równie staranną oprawę mają okna chałupy nr 40, gdzie fantazyjnie wykończoną krawędź ma listwa wieńcząca, a boczne ościeża ujmują żłobkowane „pilastry”, u dołu wprowadzono odcinek gzymsu parapetowego. Urok i ład proporcji takiej oprawy zwraca szczególną uwagę na „miniaturowe” okienko doświetlające się. Pierwotna kolorystyka stolarek okiennych to zieleń, brąz i biel.

Większość okien zaopatrzone były w okiennice, obecnie zachowane w domu nr 76 i 24. Są to okiennice deskowe z listwą czołową, w domu nr 75/76 – z prześwitem o konturach kwiatu tulipana. Niewątpliwie stosowane były także okiennice ramowo – płycinowe i pseudożaluzjowe, jakie widać na malowanych w 1940 r. przez Otto Kuske' go (1886 – 1945) akwarelowych widokach chałup pomorskich³. Przedstawione tam budynki i fragmenty zagród różnych miejscowości regionu darłowskiego, zawierają stolarki o typowych dla Słowina podziałach, rozmieszczeniu, dekoracji.

Wśród zinwentaryzowanych XIX wiecznych stolarek w małomiasteczkowych domach murowanych przeważają pojedyncze okna krosnowe, o charakterystycznej plastyce opracowania dekoracyjnego krzyży okiennych od strony elewacji (**zdj. 12**). Stale powtarzalny podział to okna czteroskrzydłowe o śłemionach przesuniętych ku górze w formie profilowanych gzymsów, styk ze słupkiem często akcentowany jest plakieta z rautem. Słupek zawsze z dekoracją stolarską, o formie pilastrów lub półkolumnienek, identycznie opracowanych w nad – i podśłemieniu. Głowice mają formy nakładanych plakietek okrągłych, kostkowych, lub w formie konsolek ze ślimacznicami i guzami, trzony są

³ eksponowane w jednej z sal wystawowych zamku darłowskiego

pojedynczo żłobkowane lub fazowane na krawędziach. Skrzydła otwierane do wewnątrz, z zewnętrznymi dolnymi ramiakami ukształtowanymi jako okapniki.

Stan techniczny dawnych stolarek okiennych jest zróżnicowany, zazwyczaj degradacja techniczna poszczególnych obiektów idzie w parze z degradacją konstrukcji budowlanej budynku mieszkalnego. Jako pozytywne „środki zaradcze” można wymienić podejmowane przez mieszkańców Słowina naprawy we własnym zakresie: zamiast całych okien wymieniane są szklenia skrzydeł, uszkodzone w czasie długoletniego użytkowania (często z usunięciem szczeblin), a przy wstawianych nowych ramach drewnianych zachowywany jest oryginalny sposób zamykania skrzydeł. Kolejnym obserwowanym przykładem pozytywnym, jest dbałość gospodarzy o trwanie form historycznych w zachowanej i adaptowanej na cele agroturystyczne chałupie nr 70 (z r. 1825) czy domu nr 76, gdzie gospodarze starannie utrzymują stylowy charakter domu a bieżącej konserwacji drewna stolarek towarzyszą artystyczne przemaalowania (np. widoczny w r. 2000 na okiennicach i drzwiach głównych sielski motyw bukietu kwiatów polnych). W chałupie nr 12 wymieniając część okien elewacji frontowej, zachowano pierwotny podział otworów okiennych, wprowadzając pomiędzy słupy konstrukcji szkieletowej, wąskie, doświetlające wnętrze, okienko szczeblinowe.

W skali całego województwa są to jednak działania unikalne. Być może rozwiązaniem ratunkowym byłoby opracowanie np. przez szkoły o profilach budowlanych, w ramach specjalistycznych projektów regionalnych i pod nadzorem służb konserwatorskich, technologii produkcji określonych modeli współczesnej stolarki drewnianej – kopii dawnych rozwiązań, właściwych dla poszczególnych regionów historycznych.

Zdjęcia:

- 1) Trzebiatów, ul. Słowackiego 10, awers drzwi frontowych.
- 2) Nieborowo, gm. Pyrzyce, drzwi frontowe chałupy ryglowej (nr 33) z 1829r.
- 3) Słowino, gm. Darłowo, drzwi frontowe chałupy nr 71, rewers.
- 4) Słowino, gm. Darłowo, drzwi frontowe chałupy nr 71, awers.
- 5) Dobra Nowogardzka, ul. Westerplatte 19, drzwi frontowe.
- 6) Dobra Nowogardzka, ul. Ofiar Katynia 5, drzwi frontowe.
- 7) Moryń, ul. Wąska 9, drzwi główne.
- 8) Nowe Warpno, ul. Kościelna 2, nadświetle drzwi frontowych.
- 9) Nowe Warpno, ul. Kościuszki 59, nadświetle drzwi frontowych.
- 10) Lisie Pole, gm. Chojna, nadświetle domu nr 17.
- 11) Słowino, gm. darłowo, okno izby frontowej chałupy nr 70.
- 12) Lisie Pole, dom nr 30, przykładowe okno krosnowe.